
STEVAN DEVETAKOVIĆ

Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd

UDK 332.158(497.11)
338.46:008(497.11)
711.7/.8(497.11)

DRUŠTVENA INFRASTRUKTURA I KREATIVNI SEKTOR U REGIONALNOM RAZVOJU SRBIJE

Apstrakt: *Dugoročno zanemarivanje regionalnog razvoja Srbije, potpomognuto tranzicionim procesima, potenciralo je nesklade na prostoru Republike. Regionalizacija je efikasan instrument upravljanja državom, metod bržeg razvoja regiona i jak kontrolni instrument ujednačavanja razvijenosti regiona. Uz to, regionalizacija predstavlja metod Evropske unije za jačanje integracionih procesa i stvaranje „nove Evrope“. U razvijenim zemljama mnogo veći značaj pridaje se razvojnim podsticajima što dolaze iz oblasti društvene infrastrukture, a tokom prethodne dve decenije osobita pažnja se poklanja kreativnom sektoru. Stoga smatramo za opravdano da ukažemo na postojeći teritorijalni raspored celine društvene infrastrukture i nepostojanje odgovarajuće statističke građe kojom bi se taj aspekt podrobnije mogao analizirati u Srbiji. Osvrnuli smo se i na skorije statističke regionalizacije zemlje i ukazali na implikacije aktuelnog rešenja da se u Srbiji, kao maloј zemlji, formiraju ekonomski regioni. Ukazujući na to, zalažemo se da se nacionalnom statistikom na odgovarajući način obuhvati teritorijalni razmeštaj društvene infrastrukture, a posebno njenog kreativnog dela da bi se mogao adekvatno uključiti u strategije regionalnog i lokalnog razvoja.*

Ključne reči: *društvena infrastruktura, kreativni sektor, regionalizacija, regionalni razvoj*

O infrastrukturi uopšte

Načelno uzeto, infrastruktura predstavlja jedan od osnovnih, važnih preduslova kojima se olakšava, ubrzava ili otežava i usporava razvoj na bilo kom nivou teritorijalne organizacije – počev od različito oprede-

ljenih lokalnih celina, pa preko raznovrsnih agregiranih segmenata (subregiona, regiona, makroregiona...), sve do ukupnih nacionalnih ekonomija i širih prostora u njihovom okruženju, sa kojima se povezuju čineći deo međunarodne zajednice. Odredivši infrastrukturu na ovaj način, želeli smo da istaknemo njen značaj za svaki nivo teritorijalnog organizovanja privrede i društva, mada ćemo u središte naše pažnje staviti i istražiti njeno delovanje na regionalni razvoj, odnosno implikacije regionalizacije Srbije na ujednačavanje ili širenje postojećih razlika u razvijenosti uopšte, a posebno u nivou industrijalizacije, odnosno njeno podsticanje ili usporavanje reindustrijalizacije. O uticaju infrastrukture na razvoj nalazimo rezultate kvantitativne analize u World Development Reportu, objavljenom 1994.¹ godine, gde se kaže da je 1% povećanja obima infrastrukture praćen jednogodišnjim porastom bruto domaćeg proizvoda kad se imaju u vidu sve zemlje. Naravno, u pitanju je obračun napravljen za celine nacionalnih ekonomija, a podrazumeva se da se sa razvojem zemlje mora prilagođavati infrastruktura tako da ona odgovara promenama u tražnji, što prvenstveno znači rastući udeo energije, puteva i telekomunikacija u ukupnom prirastu obima raspoložive infrastrukture. S regionalnog stanovišta, to znači da se svi regioni najpre moraju snabdeti osnovnom infrastrukturom, prvenstveno ekonomskom, a potom se i svaki pojedinačno uzev sve potpunije opremiti različitim elementima, na takav način se otvarajući prema celini nacionalne ekonomije, odnosno mogućoj ekonomskoj saradnji sa širim okruženjem. U tom pogledu je svakako najvažnija izgradnja savremenih saobraćajnica (pruga i puteva), elektroenergetske mreže dovoljne da podmiri narastajuće potrebe privrede i stanovništva, te savremenu telekomunikacionu mrežu. S tog stanovišta, uz mala odstupanja, može se konstatovati da postoji visoka korelacija između dostignutog nivoa razvoja i snabdevenosti infrastrukturom – tj. u najpovoljnijoj poziciji su razvijeni regioni, zatim manje razvijeni (bilo da su u zaostajanju ili depresirani) raspolažu manjim obimom infrastrukture, ali je kod njih ipak po-

¹ World Bank, 1994, *World Development Report*, Washington D. C., str. 2. Na osnovu http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1994/06/01/000009265_397071614297/Rendered/PDF/multi0page.pdf (april 2010.).

voljniji odnos od onog u nerazvijenim regionima, gde je postojeće stanje obično najnepovoljnije. Pokretanje razvoja nerazvijenih regiona ima za pretpostavku prvenstveno izgradnju osnovne ekonomske infrastrukture, kao uostalom i u pojedinačnim nacionalnim ekonomijama, što se uzima kao primarni zadatak investicione aktivnosti države ili, u nedostatku potrebne akumulacije, davanje koncesija, odnosno zaključivanje BOT aranžmana, a tek potom se mogu očekivati značajnija privatna ulaganja i oživljavanje postojećih proizvodnih kapaciteta.

Sem toga, danas postaje sve aktuelnija činjenica da brojni, doskora relativno razvijeni, delovi Republike Srbije gube ranije generičke snage iz dva razloga: prvo, zbog procesa tranzicije koji je dosta dugo sproveden u zemlji, a još uvek nije u potpunosti završen i, drugo, zbog procesa izazvanih globalizacijom u kome su pogođene sve manje razvijene nacionalne ekonomije, pa i napredak Srbije. U kombinaciji ova dva procesa, ali prevashodno zbog načina kako je sprovedena i još uvek nedovršena tranzicija u zemlji, brojni za našu privredu značajni industrijski centri doživeli su deindustrijalizaciju i jednovremeno izgubili korak u razvoju i kompletiranju infrastrukture, rečju, izazvano je njeno degradiranje, devastacija ukupnog privrednog ambijenta, odnosno globalno je zaustavljeno njihovo delovanje kao razvojnih tačaka u užem i širem okruženju.

Društvena infrastruktura i njena teritorijalna zastupljenost u Srbiji

Sa stanovišta našeg pristupa, u ovom radu **razlikujemo ekonomsku i društvenu infrastrukturu**, s tim što ćemo akcenat staviti na ovu drugu u želji da je dovedemo u neposrednu vezu prvenstveno s regionalnim razvojem. Sledeći razlog za takav pristup je da u Republici Srbiji danas nismo u tom pogledu na početku, te da su pojedini elementi društvene infrastrukture već uveliko prisutni u gotovo svim teritorijalnim delovima, ali su njihova međusobna usaglašenost i sklad sa privremenom aktivnošću neodgovarajući, osobito sa stanovišta dosadašnjih tokova i željenog napretka svih nivoa teritorijalne organizacije zemlje, od lokalnog, preko mogućih međunivoa, pa do celine

nacionalne ekonomije i njenih odnosa sa neposrednim i širim okruženjem.

Oblast društvene infrastrukture se u literaturi dosta raznoliko definiše, pa smo se i sami odlučili da je opredelimo kao skup u koji ubrajamo oblasti prvenstveno usmerene na:

- obrazovanje i nauku;
- zdravstvenu zaštitu;
- socijalnu zaštitu;
- sport i fizičku kulturu;
- kulturu, umetnost i kulturno-istorijsko nasleđe;
- zaštitu prirodnog okruženja, uključujući i vodotoke;
- komunalnu infrastrukturu i stanovanje; te konačno,
- aktivnost svih grana državne vlasti (uprava, vojska, policija, sudstvo...).

U tekstu što sledi posebno ćemo se zadržati na razmatranju onih oblasti iz domena društvene infrastrukture koje smatramo značajnim sa stanovišta regionalnog razvoja ili, još preciznije, na čije potencijalno pozitivno delovanje značajno može da utiče regionalizacija zemlje. Smatramo ih bitnim jer prvenstveno određuju teritorijalnu dostupnost pojedinih elemenata u različitim varijantama moguće regionalizacije Republike Srbije, time stvarajući mogućnosti njenog ujednačenijeg teritorijalnog razvoja, u čijem bi se rezultatu svakako moglo očekivati i zaustavljanje demografskog praznjenja pojedinih delova zemlje. U tom smislu, posebnu pažnju ćemo posvetiti visokom obrazovanju i naučno-istraživačkoj aktivnosti, višim nivoima zdravstvene zaštite, te sporta i fizičke kulture, odnosno kulturi, umetnosti i kulturno-istorijskom nasleđu koje smatramo za osnove razvoja kreativnog sektora i potencijalne pokretače ujednačenijeg regionalnog razvoja zemlje.

Obrazovanje i nauka, kao delovi društvene infrastrukture u Republici Srbiji, danas se odlikuje dosta širokom disperzijom mreže osnovnih škola, mada se i tu tokom tekuće decenije uočava proces kojim se neke seoske škole ili odeljenja zatvaraju zbog malog broja dece odgovarajućeg uzrasta koja ih pohađaju. Time se otvaraju problemi dostupnosti osnovnih škola, što je posebno značajno u uslovima kada i inače ne

postoji potpun obuhvat dece školskog uzrasta osnovnim obrazovanjem. U sistemu srednjeg obrazovanja, gotovo neprekidno se vrši reforma, ali bez nekih značajnijih rezultata. Naime, ocenjuje se da je tokom procesa tranzicije oko milion ljudi izgubilo posao, te da se još uvek „proizvode“ nepostojeća zanimanja u srednjim školama, iz čega je izveden zaključak da se današnji sistem mora prvenstveno prilagoditi potrebama tržišta rada i da se moraju iznaći načini kako bi se do toga moglo doći.² Kada se govori o visokom obrazovanju, valja naglasiti da je dosta izražena koncentracija u tom domenu, to jest da se postojeći sistem odlikuje neujednačenim razmeštajem visokoškolskih institucija uopšte, a posebno univerzitetskih centara (od devet državnih univerziteta u Srbiji četiri je locirano u Beogradu, a u tom gradu je sedište i šest privatnih). To samo po sebi sa stanovišta regionalnog razvoja i ne bi moralo da ima negativne posledice, ukoliko je razmeštaj pojedinih institucija u prostoru ravnomeran ili bar donekle ujednačen u svim delovima, tako da odgovara potrebama nacionalne ekonomije, i istovremeno dostupan pod približno jednakim uslovima stanovništvu, bez obzira gde ono živi ili iz kog dela zemlje potiče. U tom smislu su, tokom proteklog razvoja, činjeni određeni pokušaji teritorijalne disperzije visokoškolskih institucija, ali su se oni obično završavali kratkoročnom aktivnošću i gašenjem ili trajnim delovanjem pojedinačnog fakulteta, izolovanog od međusobne komunikacije sa ostatkom univerziteta kome pripada, a posebno osamljenog od interakcije sa naučno-istraživačkim i razvojnim institucijama iz date i srodnih oblasti. Iz rečenog proizlazi da je razvoj obrazovanja, a prvenstveno visokog, sledio razmeštaj ekonomskih aktivnosti i koncentraciju stanovništva koja se uglavnom spontano dešavala. Razmeštaj naučnih ustanova delom se poklapa sa teritorijalnim rasporedom visokoškolskih institucija, ali je jednim delom i nezavisan, tj. pojedinačne naučno-istraživačke i razvojne organizacije su locirane i nezavisno od obrazovnih, a u tim slučajevima, obično, sledi razmeštaj značajnijih privrednih kapaciteta sa kojima se dopunjuju ili su u nekoj fazi

² Ovde ćemo se pozvati na Raspravu vodenu u Demokratskom političkom forumu, 5. novembra 2007. Na osnovu <http://www.politickiforum.org/index.php?vrsta=tribina&kategorija=&tekst=9&naredba=prikaz#158> (april 2010).

svog postojanja bile u njihovom sastavu. Prema tome, razmeštaj onog dela obrazovnih institucija koje su značajne za stvaranje kvalitetnog ljudskog kapitala i/ili čine značajan deo naučno-istraživačke i razvojne zajednice zemlje neravnomerno su raspoređene po pojedinim delovima Srbije, a slična je ocena i razmeštaja ostalih naučnih, istraživačkih i razvojnih institucija, uprkos svim naporima koji su činjeni tokom proteklih perioda razvoja zemlje, posebno onog nakon Drugog svetskog rata.

Zdravstvo kao deo društvene infrastrukture može se sagledati iz više uglova. Prema *Vodiču kroz sistem zdravstvene zaštite*, zdravstveni sistem u Republici Srbiji organizuju i njime upravljaju tri institucije – Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović – Batut“ i Republički zavod za zdravstveno osiguranje. U posmatranju zdravstva valja razlikovati dva, za sada gotovo potpuno odvojena sistema – *javni*, na jednoj strani, koji se pretežno finansira iz fondova zdravstvenog osiguranja, i na drugoj strani *privatni*, što posluje na tržišnim principima i uglavnom nije adekvatno uključen u celinu zdravstva Republike Srbije, to jest samo u veoma malom broju slučajeva i za pojedine usluge može da se finansira iz javnih fondova. Javni sektor u zdravstvu Srbije sastoji se iz nekoliko nivoa – primarna zdravstvena zaštita, čini se da je ona dosta uravnoteženo prostorno raspoređena na teritoriji Republike Srbije, pošto je prema pregledu iz 2009. godine bilo ukupno 158 **domova zdravlja** (samostalnih 116 i 42 u okviru zdravstvenih centara), a taj nivo se odnosi i na studentske poliklinike, odnosno apoteke; drugačije rečeno, primarno zdravstvo čine sve one zdravstvene institucije koje svaki građanin može da poseti bez uputa. Slična se ocena teritorijalnog razmeštaja može dati i u vezi sa zdravstvenim institucijama sekundarne zdravstvene zaštite – **bolnicama** (40 opštih i 37 specijalnih bolnica). Treći (najviši) nivo čine ukupno četiri **klinička centra** uz značajan broj ostalih (najčešće) visoko specijalizovanih institucija koje se ubrajaju u ovaj nivo zdravstva, a svoje aktivnosti pretežnim delom razmenjuju sa ostalim organizacijama u kliničkim centrima (klinikama, institutima, raznovrsnim zavodima) i/ili eventualno bolnicama i zavodima nižeg nivoa. Prema dokumentima Ministarstva zdravlja, njegovo nasto-

janje je da uspostavi jedinstven, racionalan zdravstveni sistem i svima pod jednakim uslovima dostupan.

Sistem socijalne zaštite u Srbiji kao deo društvene infrastrukture je i u drugoj polovini tekuće decenije najvećim delom u nadležnosti republičkih organa, ocenjuje se da je oko 90% sredstava za ove namene iz Budžeta Republike,³ mada je s tim u vezi otvoren proces decentralizacije – prenošenja pojedinih funkcija sa nacionalnog na niže nivoe državne organizacije. Uprkos tome, u istom izvoru se ocenjuje da su programi socijalne zaštite na lokalnom nivou nedovoljno razvijeni. Sem toga, velika većina opština nema potpunu i sistematizovanu predstavu o socijalnim potrebama njihovog stanovništva. Znatno deo lokalnih vlasti nije dovoljno informisan o potencijalnim i aktuelnim programima socijalne zaštite koji se sprovode, pošto ih ne smatraju politički značajnim niti bitnim za privlačenje birača. Iz svega toga proizlazi da socijalna zaštita najčešće nije adekvatno uključena niti u strategijska dokumenta opština, ni u lokalne planove razvoja, a retko se formulišu strategijska ili planska dokumenta u domenu socijalne politike i u oblasti socijalne zaštite. Saglasno tome, u ovom domenu je nedovoljno partnerstvo između relevantnih institucija, lokalnih vlasti i nevladinog sektora, ne razmenjuju se ni osnovne informacije, dok se međusobna saradnja obično svodi samo na dostavljanje izveštaja o radu, kako bi se zadovoljila puka forma.

Nažalost, za ocenu teritorijalnog razmeštaja ostalih elemenata društvene infrastrukture, počev od oblasti sporta i fizičke kulture, preko kulture, umetnosti i kulturno-istorijskog nasleđa, pa sve do zaštite prirodnog okruženja, uključujući i vodotokove, ne raspolazemo sa dovoljno podataka, posebno na lokalnom i regionalnom nivou, a zbirni podaci nisu upotrebljivi za naš pristup problemu. Stoga ćemo se ovde zadržati na najopštijim ocenama i saznanjima do kojih smo došli u našoj aktuelnoj stvarnosti, među kojima je svakako najprisutnija ona o dosta visokoj koncentraciji

³ Pored toga, u nadležnosti republičkog nivoa su i ustanove socijalne zaštite za smeštaj korisnika, naknade za hraniteljstvo, pa i veći deo usluga koje pružaju centri za socijalni rad. Prema: Matković G., *Decentralizacija socijalne zaštite u Srbiji*, CLDS, Beograd 2006, str. 25.
http://www.clds.org.rs/newsite/goga_knjiga_srpski.pdf (maj 2010).

ciji, centralizaciji koja se oseća i u ovim oblastima, te na određeni način, reklo bi se, prati kretanja privrednih aktivnosti, odnosno koncentraciju stanovništva, koja se, kako smo to već napred istakli, uglavnom spontano odvijala, najpre ka centrima opština. No, za ne mali broj opštinskih centara valja primetiti da su bili samo usputna stanica koja je i sama pokazala tendenciju smanjenja stanovništva, što znači još i brže migracije ka većim, atraktivnijim gradovima, a najbrži rast stanovništva nakon Drugog svetskog rata zabeležen je u Beogradu (stanovništvo je po Popisu 2002. god. gotovo 2,6 puta brojnije nego 1948) i Novom Sadu (bezmalno 1,7 puta za isto razdoblje). Upravo izloženo i ocenjeno stanje u okviru društvene infrastrukture uzimamo kao osnovu za zalaganje da se preciznije i sa znatno više detalja statistički prate svi domeni koji se svrstavaju u ovu grupaciju, te da to bude dobra osnova za odgovarajuću politiku u celini zemlje, ali i na nivou svih užih teritorijalnih celina, sve do lokalnih zajednica ili pojedinačnih celina unutar njih.

*Kreativni sektor i njegov potencijalni značaj
u regionalnom razvoju*

Kao što smo to već napred i najavili, u nastavku ćemo neposrednije razmotriti teorijski i praktičan značaj kreativnog sektora, prvenstveno pod njim podrazumevajući one delove društvene infrastrukture koje smo svrstali u kulturu, umetnost i kulturno-istorijsko nasleđe, odnosno nauku i prevashodno visoko obrazovanje kao aktivnosti koje doprinose stvaranju povoljnih pretpostavki za afirmaciju čitavog sektora u procesu ukupnog napretka pojedinih užih teritorijalnih celina. Nakon toga ćemo ukazati na odnos regionalizacije zemlje prema ukupnoj društvenoj infrastrukturi i posebno onom njenom delu što ga nazivamo kreativnim sektorom, da bi se on mogao afirmisati kao činilac razvoja regiona u Srbiji.

Ovim izlaganjem želimo jednovremeno da ukažemo na trend koji se u svetu afirmisao od početka devedesetih godina prošlog veka u literaturi što se bavi iz različitih uglova lokalnim i regionalnim strategijama razvoja. Po jednoj savremenijoj analizi⁴ što je izvr-

⁴ Videti detaljnije u Miles S. and Paddison R., Introduction: The Rise and Rise of Culture-le Urban Regeneration, *Urban Studies*, Vol. 42, No 5/6, 2005, str. 833–839.

šena iz ugla planiranja urbanog razvoja, sve češće se uključuje široko shvaćena kultura kao okosnica čitavog kreativnog sektora u razvojne strategije užih ili širih teritorijalnih celina. Pored toga, to ukazuje na značaj celog ovog sektora u čemu opet posebno mesto pripada procesu obrazovanja i radne prakse, za koje se naglašava da će imati povoljan efekat na lokalni i regionalni razvoj,⁵ a istovremeno i samo čini njegov integralni deo. Drugačije rečeno, afirmacija i razvoj kreativnog sektora kao celine sem neposrednih dejstava u domenu napretka ukupne društvene nadgradnje ima i posredne pozitivne efekte na razvoj raznovrsnih privrednih aktivnosti, kao i ekološki napredak.

Naravno, prilikom isticanja potencijalnog delovanja celine kreativnog sektora ili njegovih pojedinih delova na regionalni i/ili lokalni razvoj, ukoliko su na odgovarajući način sjedinjeni s njim, ne smemo zaboraviti da podsetimo da oni time jednovremeno pozitivno deluju i na napredak celine nacionalne ekonomije, te njeno međunarodno promovisanje, podižu njenu privlačnost za investiranje, te daju podršku konkurentnosti.

U vezi sa napred izloženom mogućom ulogom kreativnog sektora u ukupnom razvoju (ekonomskom, društvenom i ekološkom), postoje i drugačija mišljenja, u kojima se ukazuje da je upravo ovaj sektor daleko od toga da je sam uopšte ekonomski efikasan, te da on u svojoj biti ne posluje prvenstveno na tržišnim principima, pa se iz toga izvode ocene i potencijali potpuno drugačiji od napred predstavljenih.⁶ Pojednostavljeno govoreći, dominantno viđenje potencijalnog pozitivnog delovanja kreativnog sektora na lokalni i regionalni razvoj, te nosioci regionalnog razvoja, kulturne politike i prvenstveno akteri iz kreativnog sektora, počinju dublje da se sjedinjuju tokom poslednje decenije prošlog veka, a kao rezultat se dobija instrumentalizacija kulture, umetnosti i obrazovanja, odnosno neoliberalizacija i napuštanje koncepta države blagostanja, posebno u Skandinavskim

⁵ OECD., *Culture and Local Development*, Paris and Washington, D.C, 2005.

⁶ Videti rad Belfiore E., On bullshit in cultural policy practice & research, navedeno prema <http://www.variant.org.uk/pdfs/issue37/V37incultpol.pdf> (maj 2010).

zemljama. U osporavanju pozitivnog uticaja kreativnog sektora na svakoliki razvoj se čak ocenjuje da je stvoren privid njihovog pozitivnog delovanja, napravljene su regionalne strategije, ali se naglašava da je izostalo njihovo uspešno sprovođenje i postizanje dobiti za stanovnike pojedinih lokaliteta, celine lokalnih zajednica ili regiona na koje su se odnosile. S druge strane, ako bi se delom i realizovalo spajanje kreativnog sektora sa ekonomskom aktivnošću, naglašavaju da bi se gubilo njegovo bitno svojstvo – kreativnost i autonomija stvaranja,⁷ a formirala bi se tzv. popularna kultura i popularna umetnost, odnosno stvorio osoben oblik preduzetništva koji je oduvek funkcionisao na tržišnim, profitnim principima, ali se on ne može podvesti pod kreativnu aktivnost u pravom smislu te reči.

Napuštajući kao ekstremne upravo izložene stavove što u potpunosti negiraju potencijalno pozitivan uticaj kreativnog sektora na svakovrsni, pa i lokalni, odnosno regionalni razvoj, želimo ukazati da se šire prihvatanje mogućeg pozitivnog odnosa kulture, umetnosti, obrazovanja i drugih sličnih aktivnosti podudara sa vremenom ekonomske recesije s početka 1990-tih godina. Prevažodno se to događalo u svrhu promene stečenih utisaka o pojedinim regionima, lokalnim zajednicama ili užim celinama u kojima su slabile ili se čak gubile generičke snage, ako su ih u ma kom pogledu imale, i/ili je bila ustaljena predstava za njih da oskudevaju u resursima, mogućnostima da ih na održiv način koriste, ekonomskim aktivnostima, društvenoj dobiti i uopšte elementima da se formira povoljna slika za njihovu promociju prema ostatku zemlje ili u međunarodnim relacijama. U takvim uslovima, kreativni sektor se vidi kao značajan činilac razvoja privrede i društva, što znači zaokret u odnosu na raniji pristup kada se on posmatrao kao vrednost za sebe, podržavan mehanizmima „države blagostanja“ što je trebalo da mu obezbedi autonomiju, to jest osigura oslonac u čitavom društvu, bez obaveza da doprinosi ostvarenju neke materijalne koristi (prvenstveno je naglašavana društvena i intelektualna korist

⁷ Podrobnije o ovom aspektu videti iz nešto drugačijeg ugla i u razmatranjima tzv. Frankfurtske škole. Ovde pominjemo jedan od poslednjih dostupnih radova: Radoff J., *The Attack on Imagination*, 2010.
<http://radoff.com/blog/2010/05/27/attack-imagination> (jun 2010).

od kreativnih aktivnosti). Preokret prema rečenom pristupu vidimo i u tome što se uspostavljaju novi mehanizmi za raspodelu ograničenih raspoloživih sredstava iz javnih izvora namenjenih kreativnom sektoru, a uključuje se u ovaj proces i dotle uglavnom isključen ili sveden na najmanju moguću meru njegov neprofesionalni deo (amaterske aktivnosti i/ili neprofitne organizacije u kreativnom sektoru). Sve to, naravno, ne mora da ugrozi autonomiju kreativnog sektora kada je sadržaj u pitanju, a pokazuje se iz iskustva Nemačke i drugih razvijenih tržišnih ekonomija da se društvena podrška umetnosti, kulturi, nauci i celini ovog sektora može jednovremeno davati i kroz sponzorstvo kompanija. Sa svoje strane, kada se stvore pretpostavke za ekonomski održivo delovanje kreativnih aktivnosti, one su svakako od mnogostruke koristi lokalnoj zajednici, regionu, te prvenstveno kompanijama i stanovništvu na tom prostoru. Na taj način se stvara osećaj zajedništva među ljudima, formira se kulturni identitet, a sve to podstiče i ekonomsku kreativnost, pa time poboljšava materijalne pretpostavke ukupnog napretka. U prilog argumentaciji o pozitivnom dejstvu kreativnog sektora kao podsticaja razvoju pojedinih lokaliteta mogu se navesti i primeri u kojima su neke činjenice ili legende iz kulturno-istorijskog nasleđa, na savremen način publikovane široj javnosti, pokrenule recimo interes ljudi da posete mesta takvih događanja ili priča, a to se najneposrednije odražava na razvoj turizma, pa i ostalih privrednih aktivnosti sa njim povezanih.⁸

Prilikom uključivanja kreativnog sektora u razmatranje razvojnih mogućnosti, on svakako treba da doprinese trajnom održavanju i razvoju upravo onih elemenata koji znače održivost napretka, dakle ne samo trenutno ili kratkoročno, kao rezultat određene kampanje ili sezonskih aktivnosti. Stoga je potrebno uz ekonomski napredak sistematski raditi kroz obrazovanje i široku pripremu stanovnika čitavog regiona, podsticanje razvoja raznih grana umetnosti, čijim bi se aktivnostima otkrivao folklor i ukupno kulturno nasleđe, unapređivala njegova dostupnost i ono obo-

⁸ U Srbiji bi se kao primer mogao navesti mit o Đavoljoj Varoši, a u svetu je poznato mitsko čudovište iz Loch Nessa. Takve 'priče' izazivaju značajan interes javnosti za ove lokalitete, ali nisu dovoljne da se ostvare i odgovarajući razvojni rezultati na teritoriji gde se nalaze.

gaćivalo doprinosom tekućih generacija kako bi se uspostavljao sklad sa savremenim potrebama raznovrsnih aspekata stvarnog života na odgovarajućem prostoru – rečju, da njegov razvoj postane održiv ekonomski, društveno i skladan sa prirodom, da region bude „prijatan za život“. Sve se to, naravno, ne može postići mehanički niti deklaracijama ili planovima, već je neophodno stvarati odgovarajuću društvenu klimu pogodnu za kreativan sektor – biti svestan istorije, aktuelne stvarnosti, budućih aspiracija u različitim društvenim oblastima, a to znači široku saglasnost brojnih učesnika u tom procesu.⁹

*Regionalizacija Srbije i mogućnost za ostvarenje
potencijalnog delovanja kreativnog sektora
na razvoj zemlje*

U nastojanju da na osnovu svega napred rečenog ocenimo mogućnosti za ostvarenje potencijalnog delovanja društvene infrastrukture, a posebno njenog dela koji se uobičajeno zove i kreativan sektor, ukratko ćemo se osvrnuti na aktuelno stanje u vezi sa regionalizacijom i uslovima što se njome opredeljuju. Veoma dugo u proteklom razdoblju razvoja, Srbija nije bila regionalizovana teritorija, ako pod tim ne podrazumevamo dugo primenjivanu podelu na dve autonomne pokrajine i tzv. centralnu Srbiju (Srbija van teritorija autonomnih pokrajina). Istini za volju, ona ni danas još uvek nije regionalizovana država u pravom smislu te reči. Naime, u procesu pripreme Strategije regionalnog razvoja Srbije 2007-2012. predložena je statistička regionalizacija ukupne teritorije zemlje na devet statističkih regiona (NUTS2), odnosno dvadeset devet okruga kao subregiona (NUTS3). U procesu pripreme Zakona o regionalnom razvoju i njegovom usvajanju (2009. godine), rečeni predlog je modifikovan tako da se ukupna teritorija Republike Srbije posmatra kao sedam statističkih regiona (NUTS2) – svaka od dve pokrajine, teritorija grada Beograda i četiri regiona u ostatku centralne Srbije, odnosno petnaest subregiona (NUTS3) – samo u dva slučaja

⁹ Professor Markku Wilenius. *MANAGING CREATIVE KNOWLEDGE CAPITAL* European Futurists Conference, Lucerne, November 23-24, 2006, http://www.european-futurists.org/wEnglisch/pdf/Presentations_2006/Markku_Wilenius.pdf (jun 2010)

su kao subregioni posmatrani administrativni okruzi, a u ostalima je objedinjeno po nekoliko okruga (dva do pet). Tako izvršenom regionalizacijom dobijena su tri demografski ujednačena, veća regiona (pokrajine i grad Beograd), dok je u ostala četiri stanovništvo brojalo od nešto ispod osamsto hiljada pa do nepunih milion i tri stotine hiljada stanovnika. U međuvremenu su, maja ove godine, izvršene izmene i dopune Zakona kojima su, u stvari, objedinjena po dva regiona od ranije utvrđenih sa malobrojnijim stanovništvom, pa je za potrebe podsticanja regionalnog razvoja određeno ukupno pet regiona – region Vojvodine, Beogradski region, region Šumadije i Zapadne Srbije, region Južne i Istočne Srbije, i region Kosovo i Metohija.¹⁰ Na taj način su demografski ujednačeni regioni tako što im se ukupno stanovništvo kreće od nešto preko 1,6 miliona pa do oko 2,1 milion stanovnika. Takvu ocenu potvrđuje i niža vrednost koeficijenta varijacije za NUTS2 prema ovom obeležju. Možemo reći da su slične vrednosti (ispod onih za regionalizaciju sa sedam NUTS2) koeficijenata varijacije za gotovo sve prostorne indikatore, izuzev prema veličini teritorije. Ukрупnjavanje regiona dovelo je i do niže varijacije većine osnovnih indikatora razvijenosti po regionima.¹¹

U tom pogledu, mogli bismo biti zadovoljni. Ipak, treba imati u vidu da je Republika Srbija mala evropska zemlja u kojoj živi nešto ispod 7,5 miliona stanovnika, pa se postavlja pitanje da li je prilikom razmatranja problematike regionalnog razvoja dobar izbor da se broj stanovnika regiona nađe iznad dvostruke vrednosti minimuma za NUTS2 (800.000). To pitanje postavljamo jer se relativno širokim obuhvatom i iskazivanjem rezultata na tom nivou mnoge razlike međusobno potiru, mada veća teritorija i brojnije stanovništvo znače i tome odgovarajući ekonomski potencijal, pa se problem izgradnje osnovnih elemenata ekonomske i društvene infrastrukture lakše savladava formalno gledajući. S druge strane, kako razvoj nije sam sebi cilj, to se iz ugla dostupnosti pojedinih elemenata infrastrukture uopšte, a poseb-

¹⁰ Prema Čl. 3 Zakona o izmenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju, *Sl. glasnik Republike Srbije*, br. 30, Beograd 2010.

¹¹ Za detalje pogledati Tab. 1 i Tab. 2 na kraju rada.

no društvene infrastrukture i onog njenog dela što ga nazivamo kreativnim sektorom, možemo zapitati da li se ona postiže za sve žitelje odgovarajućeg regiona na zadovoljavajućem nivou, da li su stanovništvu relativno velikih regiona dostupni svi elementi infrastrukture dovoljno dobro da se to uzme kao argument za prekid spontanih migracija, a prvenstveno za zaustavljanje praznjenja određenih delova teritorije Srbije, odnosno da se postojeće razvojne tendencije preusmere u pozitivnom pravcu u odnosu na one ostvarivane tokom proteklog razvoja.

Imajući sve to u vidu, skeptični smo prema tome da se za ovako velike regione u zemlji može očekivati uopšte promena dosadašnjih razvojnih tendencija širenja teritorijalnih razlika, bez obzira na određenje da se upravo oni uspostavljaju za potrebe podsticanja ravnomernijeg regionalnog razvoja zemlje u celini i svih njenih delova pojedinačno posmatranih. Ocenjujemo da je za tu svrhu mnogo pogodnija regionalizacija gde bi se za svrhe podsticanja ravnomernijeg razvoja zemlje posmatralo devet regiona [po dva (istočni i zapadni) u Vojvodini i Kosovu i Metohiji, grad Beograd i još četiri regiona u ostatku centralne Srbije (Zapadni, Centralni, Istočni i Južni)]. Na taj način bi se dobile homogenije ekonomske i razvojne celine, čak i prostorno manje razučene, doduše neujednačenije opremljene ukupnom, a posebno socijalnom infrastrukturom i onim njenim elementima što ih ubrajamo u kreativni sektor. Ocenjujemo da bi se upravo tako načinio otklon od ranijeg pristupa po kome je u dužem vremenskom intervalu prostor Srbije van autonomnih pokrajina tretiran kao jedan region za razmatranje teritorijalnog razvoja u SFRJ, pa unutrašnje razlike u bilo kom aspektu razvijenosti i nisu bile bitne, niti se težilo preduzimanju mera i aktivnosti kojima bi se delovalo bar na zaustavljanje širenja, a potom i njihovo smanjenje. Sem toga, smatramo za savremeni pristup i aktivnu politiku u domenu regionalnog razvoja Srbije neophodnim da se detaljnije statistički obuhvate, na odgovarajući način pregledno iskažu i sagledaju svi elementi društvene infrastrukture, pa i kreativnog sektora, da bismo mogli detaljnije da analiziramo njihov teritorijalni razmeštaj i delovanje saglasno savremenim teorijskim koncepcijama i iskustvu nacionalnih ekonomija koje su u tom pogledu razvijenije.

Tab. 1 – Osnovni indikatori razvijenosti NUTS2 i NUTS3 Srbije

NUTS 2	ERO 2007. (din)	ERO per capita 2007.	Zaposleni 2008.	Stopa zaposlenosti 2008.	Nezaposleni 2008.	Stopa nezaposlenosti 2008.	IHR (HDI)	Demografsko praznjenje 1972-2007	Stepen obrazovanja 2002.	PTT pretplatnika na 100 stanovnika 2006.	Putničkih automobila na 100 stanovnika 2006.
NUTS 3											
Republika Srbija	1.118.343.494.706	151.595	1.999.476	27,1	727.621	26,7	0,837	2,5	20,5	37,1	20,5
AP Kosovo i Metohija											
AP Vojvodina	316.481.824.906	158.916	533.343	26,8	191.609	26,4	0,809	2,0	17,8	35,9	21,7
Bačka	172.391.246.941	172.604	317.517	31,8	96.457	23,3	0,829	9,4	20,8	38,2	23,2
Banat	101.898.497.996	154.188	150.786	22,8	67.333	30,9	0,794	- 12,4	15,3	34,8	20,8
Srem	42.192.079.969	127.136	65.039	19,6	27.819	30,0	0,781	16,3	13,7	31,0	19,3
Šumadija i Zapadna Srbija	252.263.204.434	121.238	474.869	22,8	222.986	32,0	0,798	- 1,9	14,1	33,7	18,1
Moravički, Šumadijski i Pomoravski	96.592.334.760	132.158	181.276	24,8	83.284	31,5	0,813	- 1,7	15,5	35,9	20,4
Raški i Rasinski	58.614.505.243	107.233	120.216	22,0	76.259	38,8	0,794	5,8	15,5	31,5	17,9
Mačvanski i Kolubarski	59.531.705.413	118.823	106.270	21,2	48.418	31,3	0,785	- 5,0	11,7	32,3	17,7
Zlatiborski	37.524.659.018	124.160	67.116	22,2	15.025	18,3	0,800	- 6,7	13,5	35,0	16,3

Tab. 1 – Osnovni indikatori razvijenosti NUTS2 i NUTS3 Srbije

NUTS 2	ERO 2007. (din)	ERO per capita 2007.	Zaposleni 2008.	Stopa zaposlenosti 2008.	Nezaposleni 2008.	Stopa nezaposlenosti 2008.	IHR (HDI)	Demografsko praznjenje 1972-2007	Stepen obrazovanja 2002.	PTT pretplatnika na 100 stanovnika 2006.	Putničkih automobila na 100 stanovnika 2006.
NUTS 3											
Grad Beograd	356.528.791.868	221.263	628.363	39,0	98.057	13,5	0,876	33,2	38,7	47,1	24,7
Gradske opštine											
Prigradske opštine											
Južna i Istočna Srbija	196.641.510.405	115.807	362.900	21,4	195.033	35,0	0,793	-12,1	14,9	33,5	17,5
Borski, Zajčarski i Pirotski	48.483.507.455	133.499	83.989	23,1	41.646	33,1	0,802	-25,0	14,6	38,2	18,3
Podunavski i Braničevski	51.535.381.572	128.885	85.797	21,5	25.412	22,9	0,792	-13,2	12,0	32,0	18,8
Jablanički i Pčinjski	39.819.453.927	86.378	79.773	17,3	63.040	44,1	0,761	-6,2	12,6	22,8	14,4
Nišavski i Toplički	56.803.167.451	119.842	113.341	23,9	64.935	36,4	0,815	-3,8	20,4	40,8	18,6
Koef. varijacije za 5 NUTS2	0,251	0,315	0,222	0,291	0,308	0,355	0,047	3,673	0,546	0,173	0,164
Koef. varijacije za 7 NUTS2	0,634	0,299	0,600	0,268	0,393	0,310	0,041	15,732	0,519	0,152	0,156
Koef. varijacije za svih 11 NUTS3	0,578	0,176	0,587	0,160	0,468	0,241	0,023	-2,945	0,202	0,143	0,124

Tab. 2 – Prostorni indikatori razvijenosti NUTS2 i NUTS3 Srbije

NUTS 2	NUTS 3	Površina km ²	Broj stanovnika 2007.	Stanovnika na km ²	Preduzeća sa više od 10 zaposlenih po km ²	Izgrađeni stanovi 2006.	Izgrađeni stanovi na 1000 km ²	Udeo puteva sa savremenim kolovozom u ukupnom, 2007.	Indeks relativne gustine industrije
Republika Srbija		88.361	7.381.579	95	0,15	18.162	205,5	63,8	1
AP Kosovo i Metohija		10.887							
AP Vojvodina		21.506	1.991.507	93	0,17	3.793	176,4	88,7	1,13
Bačka		8.218	986.768	122	0,27	2.634	325,5	86,3	1,39
Banat		9.829	660.873	67	0,09	700	71,2	92,1	1
Srem		3.485	331.866	95	0,15	459	131,7	87,1	0,75
Šumadija i Zapadna Srbija		26.483	2.080.735	79	0,11	3.778	143	56,4	0,8
Raški i Rasinski		6.586	546.608	83	0,10	796	120,9	45,6	0,7
Moravički, Šumadijski i Pomoravski		8.017	730.886	91	0,14	1.771	220,9	74	1,06
Mačvanski i Kolubarski		5.738	501.013	87	0,12	971	169,2	57	0,7
Zlatiborski		6.142	302.228	49	0,07	240	39,1	48,9	0,67

Tab. 2 – Prostorni indikatori razvijenosti NUTS2 i NUTS3 Srbije

NUTS 2	NUTS 3	Površina km ²	Broj stanovnika 2007.	Stanovnika na km ²	Preduzeća sa više od 10 zaposlenih po km ²	Izgrađeni stanovi 2006.	Izgrađeni stanovi 1000 km ²	Udeo puteva sa savremenim kolovozom u ukupnom, 2007.	Indeks relativne gustine industrije
Grad Beograd		3.227	1.611.333	499	1,42	7.379	2.286,60	75,6	1,87
Gradske opštine									
Prigradske opštine									
Južna i Istočna Srbija		26.255	1.698.004	65	0,08	3.212	122	63,4	0,71
Borski, Zaječarski i Pirotski		9.894	363.174	37	0,04	445	45	69,5	0,52
Podunavski i Braničevski		5.115	399.855	78	0,08	1.064	208	74,7	0,93
Jablanički i Pčinjski		6.290	460.993	73	0,07	430	68,4	39,6	0,60
Nišavski i Toplički		4.956	473.982	96	0,14	1.273	256,9	69,7	0,77

Podaci pripremljeni u Republičkom zavodu za razvoj Srbije, 2009.

Coef. varijacije za 5 NUTS2	0,580	0,122	1,145	1,308	0,421	1,569	0,200	0,474
Coef. varijacije za 7 NUTS2	0,437	0,401	1,181	1,645	0,769	1,757	0,223	0,470
Coef. varijacije za svih 11 NUTS3	0,301	0,392	0,292	0,537	0,719	0,620	0,263	0,304

LITERATURA

Belfiore E., *On bullshit in cultural policy practice & research*, navedeno prema [http://www. Variant.org.uk/pdfs/issue37/V37incultpol.pdf](http://www.Variant.org.uk/pdfs/issue37/V37incultpol.pdf), maj 2010.

<http://www.politickiforum.org/index.php?vrsta=tribina&kategorija=&tekst=9&naredba=prikaz#158> (april 2010).

Matković G., 2006., *Decentralizacija socijalne zaštite u Srbiji*, CLDS, Beograd, str. 25. http://www.clds.org.rs/newsite/goga_knjiga_srpski.pdf, maj 2010.

Miles S. and Paddison R., Introduction: The Rise and Rise of Culture-led Urban Regeneration, *Urban Studies*, Vol. 42, No 5/6, 2005, str. 833–839.

OECD., *Culture and Local Development*, Paris and Washington, D.C., 2005.

Radoff J., 2010, *The Attack on Imagination*, <http://adoff.com/blog/2010/05/27/attack-imagination>, jun 2010.

Wilenius M., *MANAGING CREATIVE KNOWLEDGE CAPITAL* European Futurists Conference, Lucerne, November 23-24, 2006, http://www.european-futurists.org/wEnglisch/pdf/Presentations2006/Markku_Wilenius.pdf, jun 2010.

World Bank, 1994, *World Development Report*, Washington D. C., str. 2. Na osnovu http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/1994/06/01/000009265_3970716142907/Rendered/PDF/multi0page.pdf (april 2010).

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju, *Sl. glasnik Republike Srbije*, br. 30, Beograd, 2010.

Stevan Devetaković

Beograd University, Faculty of Economy

SOCIAL INFRASTRUCTURE AND CREATIVE SECTOR IN THE REGIONAL DEVELOPMENT OF SERBIA

Summary

Due to a long-term neglect of the regional development in Serbia the transition process emphasized the development discrepancies in the territory of the Republic.

Regionalization is an effective instrument of *managing a state*, a method of a faster development of the region and a powerful control instrument striking a balance among regional development disparities. In addition, regionalization is the EU method to strengthen the integration process and

the creation of “new Europe“. In the developed countries much more importance is given to development incentives coming from the social infrastructure, and for the past two decades, a special attention is given to the creative sector. Therefore, we feel justified to point to the existing territorial arrangement of the whole social infrastructure and the lack of adequate statistical material as critical for further analysis of this aspect in Serbia. We commented on the recent statistical regionalization of the country and pointed out the implications the current solution will have in Serbia as a small country, indicating that we are committed to national statistics which adequately covers the territorial distribution of social infrastructure, and especially its creative sector in order to adequately engage it in a strategy of regional and local development.

Key words: Social infrastructure, creative sector, regionalization, regional development

